

ЦЕРКОВНО-МИСТЕЦЬКА СПАДШИНА XVII – XVIII СТ.

Б. В. Шило

студент 4 курсу, група ГЕ-42, навчально-науковий інститут водного господарства та природооблаштування

Науковий керівник – старший викладач В. М. Гром

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

У статті досліджуються особливості церковного мистецтва XVII – XVIII ст., його місце та роль у духовній спадщині українського народу, а також узагальнено та проаналізовано практику українських майстрів цього періоду.

Ключові слова: церковне різьбярство, золотарство, людвікарство, ковальство, воскові свічки, хрест.

В статье исследуются особенности церковного искусства XVII - XVIII вв., его место и роль в духовном наследии украинского народа, а также обобщено и проанализировано практику украинских мастеров этого периода.

Ключевые слова: церковная резьба, золотарство, людвисарство, ковка, восковые свечи, крест.

The article analyzes the peculiarities of church art of the 17th – 18th centuries. The spiritual heritage of Ukrainians along with its place and role in the history is described. The practice of Ukrainians artists of the given period has been generalized and analyzed.

Keywords: church carving, goldsmith, crafting, blacksmithing, wax candles, cross.

Кожен народ має свою духовну спадщину, яку залишили йому у спадок попередні покоління, і чим більша його духовна скарбниця, тим духовно багатший народ.

Актуальність теми полягає в тому, що церковне мистецтво, яке залишилося у спадок від майстрів XVII-XVIII ст. є віддзеркаленням духовності українського народу та історичною скарбницею сучасного суспільства.

Українська церковно-мистецька спадщина, яка бере початок з IX ст. з так званої Мефодіївської доби (870-992 рр.) – одна з найбагатших, і якби всі цінності збереглися до наших днів, ми мали б незлічені скарби, що відповідають багатству нашої землі й духовності народу. На превеликий жаль, наші східні і західні сусіди з їх “старшобратьською” псевдоідеєю безжалісно винищували наші духовні скарби протягом багатьох століть.

Завойовники забороняли творити національне церковне мистецтво: наприклад цар Павло I 1800 року заборонив в Україні будувати церкви українського стилю з трьома банями. Натомість будували храми “казъонні”, московського синодального стилю, а відповідно і наповнювали їх предметами церковного вжитку, привезеними з Московщини або ж виготовленими в нас за московськими взірцями. Загарбники нищили нашу духовну спадщину, а найоригінальніші зразки привласнювали собі. Давні рукописні, друковані церковні книги, ікони, предмети золотарства, інші предмети церковного мистецтва наповнюють нині їхні храми, музеї та бібліотеки.

До XVII ст. іконостаси та царські врати в українських церквах виконувалися у візантійському стилі, переосмисленому місцевими майстрами. Основне значення мали ікони, а вже у XVII-XVIII ст. стали більшу увагу приділяти декоративному оформленню. Скромні

ряди ікон давнього іконостасу перетворюються на величний, багато розчленований фасад ренесансної та барокової будівлі. У великих храмах царські врата та дияконські двері поступово набувають вигляду порталів з багато різьбленими одвірками. Іконні зображення відходять на другий план, а на перше місце виступають чисто орнаментальні різьбярські елементи. В середині XVII ст. зникає прямокутна форма ікон в царських вратах, замість неї входить у вжиток овальна. З'являються ажурні орнаменти з мотивом виноградної лози, який стає типовим для цього декору і на Волині. Прикладом того є іконостаси в Свято-Преображенському монастирі в Заражі, Преображення Господнього в Четвертні і т. п.

Відбувається посріблення, позолочення різьбленої виноградної лози, покривається різьба прозорим лаком, а з неї виростають закручені у спіраль паростки та більші або менші листочки.

Церковне різьбярство з позолотою, посрібленням, або й без них, застосовувалося не лише в іконостасах, а й інших церковних предметах, як-от: панікадила, запрестольні хрести, підвічники тощо, а з середини XVII ст. воно все більше і більше поширяється в оздобленні храмів.

Так само золотарство в храмах охоплює все більше і більше церковних предметів. Предмети церковного вжитку стають предметами безцінного церковного мистецтва з багатими декоративними узорами срібних, визолочених риз для благодатних і чудотворних ікон, оправ до Богослужбових книг тощо. Лише з опису очевидців маємо дані про мистецькі виготовлену ризу XVII ст., декоровану чудовими орнаментами та дорогоцінним камінням.

В церковному різьбярстві і золотарстві цього періоду національні і народні впливи є домінуючими. Це простежуємо і у виготовленні срібних, визолочених оправ до Богослужбових книг, які багато і розкішно декоровані рослинними орнаментами, зображеннями Спасителя, Богородиці, святих апостолів тощо.

Подальшого свого розвитку в XVII – XVIII ст. набуває людвікарство і ковальство. Кількість дзвонів на дзвіницях храмів не просто збільшується, а й зростає їх мистецьке оформлення. З'являються дзвони не тільки з багатими декораціями, а й із гербами власників та знаками майстрів. Орнаменти на хрестах мають не лише декоративне значення, але й містять в собі багато давніх традицій української православної символіки.

Ще однією складовою духовно-мистецької спадщини нашого народу є воскові свічки. У XVII-XVIII ст. воскові свічки в Божих храмах продовжували залишатися не тільки офірою Богові наших предків, а й важливими предметами нашого православного церковного мистецтва.

Братчики і сестриці, що сукали свічки-велетні, продовжували зберігати та вдосконалювати мистецькі форми виготовлення і прикрашання свічок. На воскових свічках-велетнях під час їх сукання і підсукування з різних кольорів і відтінків воску (віск буває зеленуватого, жовтого, темного кольору) викладалися певні орнаменти або й цілі сюжети. Воскові свічки також продовжували прикрашати різникользовими нитками, стрічками, як паперовими, так і з тканини. На їх поверхню наносили листя барвінку, квіти, а також орнаменти гострим предметом: своєрідна різьба по воску. Їх також прикрашали відповідно до традицій певного регіону. Виготовляли їх майстри – умільці і, відповідно до замовлення, мистецькі їх оформляли.

Воскова свічка залишалася предметом православного церковного мистецтва від середніх віків аж до кінця XVIII ст., пізніше вона стала предметом широкого церковного вжитку, а до воску почали додавати все більше і більше парафіну, бо віск має властивість сполучатися зі всіма жирними речовинами.

Збережені по церквах, монастирях, музеях давні воскові свічки мусимо не тільки старанно оберігати і вивчати, а й пам'ятати, що виготовили їх майстри, більшості яких ми не знаємо поіменно. Свічки мали призначення в святынях «як офірність Богові», вони залишаються для нас взірцями тої офірності наших прадідів, високими і неповторними

СТУДЕНТСЬКИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

зразками церковного мистецтва історичної України, складовою частиною нашої багатої духовної спадщини.

Досліджуючи історію церковного мистецтва наших предків цього періоду, велику увагу потрібно звернути і на хрести, адже саме хрест продовжував залишатися символом віри Христової, вірою, надією, любов'ю кожного православного українця землі нашої, одночасно і мистецькою пам'яткою доби.

Нашим предкам властиво було відзначати хрестами, кам'яними чи дерев'яними, святі місця: цвинтарі, церкви, монастирі, місця визначних подій, явищ, ювілеїв, битв, перемир'їв, зустрічі видатних осіб духовного, світського стану, рятування від епідемій, смерті. Друге призначення кам'яних і дерев'яних хрестів – сухо надмогильне: віковий пам'ятник померлого раба Божого. Могила християнина завжди позначалася кам'яним чи дерев'яним хрестом.

Власне таке християнське призначення по всій Україні мають кам'яні і дерев'яні хрести доби, про яку йдеться. В Україні козацькій, багато насипано могил-курганів, які з великою любов'ю описав наш пророк Тарас Шевченко:

«За байраком байрак, а там стен та могила,

Із могили козак встає сивий, похилий».

Мали ми такі кургани-могили і на історичній Волині, кургани-могили козацької слави, але прийшли наші західні, а тоді східні «брати» – і знищили їх, а разом з ними і кам'яні хрести, що увінчували і позначали могили. Там, де козаки не мали часу насипати курган-могилу за своїх полеглих за волю і долю України побратимів, місця поховання лицарів відзначали хрестами-пам'ятниками. Козацькі повстання і національно-визвольні війни у середині XVII ст. залишили цілий ряд могил полеглих героїв і цілі кладовища з кам'яними хрестами, і майже вже скрізь – з непрочитаними написами на них. Одні стирав час, інші постраждали від злочинств у недавні часи, власне, окупанти стерли не тільки написи на хрестах, а й знищили самі хрести. Кам'яні, дерев'яні хрести залишаються для нас важливими пам'ятками церковного мистецтва нашої землі.

Як відомо, національно-визвольна війна середини XVII століття ознаменувала найзначніший перелом у ранньомодерній Україні. Це було пов'язано з новими геополітичними реаліями, які постали у зв'язку з Хмельниччиною, знесенням національно-релігійного гноблення, виникненням гетьманської держави, колонізацією Слобожанщини, значним господарським поступом, зміною структури суспільства. Сформувалася нова суспільна еліта, для якої найхарактернішим було відчуття політичної спадкоємності щодо княжої України-Русі. Все це проявилось насамперед у церковній архітектурі та сакральному мистецтві.

Розгляд цих питань необхідний для з'ясування шляхів становлення української церковної архітектури, її своєрідності, ролі автохтонних зasad та різноманітних впливів, її внеску до скарбниці світової культури і зрештою – визначення шляхів подальшого збереження пам'яток церковно-мистецької спадщини.

Список використаних джерел:

1. Історія українського мистецтва: В 5 т. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1968. – Т. 3. 2. Історія української культури : у п'яти томах. Т. 3. Українська культура другої половини XVII-XVIII століть / Б. Є. Патон (голов.ред.), В. А. Смолій (ред.) – К. : Наук. думка, 2003. – 1246 с. 3. Рожко В. Є. Українське православне церковне мистецтво Волині (IX-XX ст): історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк : Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2006. – 400 с. 4. Логвин Г. Н. По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки / Г. Н. Логвин. – К. : Мистецтво, 1968. – 462 с. 5. Станкевич М. Є. Структури художнього тексту хреста / М. Є. Станкевич // Мистецтвознавчі дослідження. Спец випуск НЗ. Українська хрестоматія. – Львів. – 1997. 6. Тарас Я. Українська дерев'яна сакральна архітектура / Я. Тарас // Народознавчі зошити. – 1999. – № 4. 7. Цапенко М. П. Архітектура Левобережної України XVII-XVIII веків / М. П. Цапенко. – М. : Стройиздат, 1967. – 234 с.